

Benedek Katalin

Mozaikok Zrínyi Miklós arcképéhez

A 350 éve elhunyt Zrínyi Miklós – „akire a Gondviselés Európa sorsát bízta” – alakja, páratlan életműve, megválaszolatlan kérdéseket fölvető halála, halálkultusza és utóélete, családi, politikai elkötelezettsége az eleve-nen élő múlt és a hagyomány szerves része. Történetírásunk egyik csúcspontja. Személye, hatalmas ívű pályája, jelentősége magyar és nemzetközi szinten foglalkoztatja a szakembereket, kutatókat. Ugyanakkor a történelem iránt érdeklődőket, a *Szigeti veszedelem* kötelező irodalom olvasóját is elgondolkoztatja Zrínyi Miklós emberi sorsának és politikai pályájának számos mozzanata.

2005-ből egy szakmai kirándulás képsorai villannak elém. Az egyik célállomás Csáktornya. Öt generáción át a Zrínyiek családi fészke. Szinte szakrális hely. Itt veti papírra magyar nyelven az *Obsidio Szigetiana*, a Kazinczy Ferenc által *Szigeti veszedelem*-re magyarított verses eposzt. Zrínyi Miklós nagyhírű irodalmi munkáit magyarul írja. A horvátok nemzeti büszkesége. A horvát bán. A kisvárosban egy 1904-ben, a hadvezér tiszteletére emelt emlékoszlop jelzi a magyar és az egyetemes történelemben vállalt és tanúsított kiemelkedő szerepét. Csupán a horvát Zrínyi Miklóst dicsőíti, még a horvát-magyar kettősséget sem megengedve. Horvát és angol nyelven.

Van és elfogadott a hivatalos és tudományos állásfoglalás a költő, hadvezér és kiemelkedő politikus halálos vadászbalesetéről, ám az egyik lehetséges első hazai Habsburg összeesküvés-elmélet is ott motoz az emberek tudatában. Családi levelezések, naplóbemjegyzések, visszaemlékezések utalnak az akkori aktuálpolitika színjátékára.

Volt valami megrendítő ebben a rövid utazásban, ami tíz év távolából sem fakul meg. A hitelesség és a hiány. Hitelesség, hiszen nagy múltú históriánk szólít meg, a helyszínen járunk. És a hiány, az érintett érzékenység: Csáktornyán a Muraközi Megyei Múzeum őrzi azt a latin betűs obeliszket, amelyet 1724-ben Pignatelli Belliguardo Anna grófné, Csáktornya akkori urának, a cseh származású grófnak felesége emeltetett. Zrínyi Miklós halálának helyén, a közeli kursaneci erdőben felállítva. Az emlékoszlop latin szövege megemlékezik arról, hogy itt halt meg a győzhetetlen Zrínyi, aki vaddisznó prédája lett, bár inkább ellenség keze által kellett volna elesnie. A jószerecsse megvédte a harcok közepette, de a rossz sors mégis elragadta. Sorsában mindenki az emberi végzet közelségét láthatja. Volt idő, amikor az elhagyatott helyről a városka központjába szállították és a Zrínyi gárda tartott megemlékezést. Ma viszont védett helyen, a már említett múzeum őrzi. Értem én, de mégis... Ilyenformán hiányzik a közösségi tér, a közös emlékezet egyfajta szakrális méltósága.

Zrínyi Miklós fényűző palotájának elképzelt látványával, az említett visszasságokon tűnődve, hosszabb gyaloglás után megálunk egy dudväs, sáros, tarack nőtte, gyomlepte, amúgy meglehetősen sivár földterület mellett. Kissé beljebb egy kápolna fehér fala tűnik elő. Szentilonán a hajdani pálos kolostor maradványa fogad. A Szent Ilona kápolna. A vérzivataros századok, történelmi és természeti csapások parancsoló rendje a Zrínyi család mauzóleumából mindössze ennyit szánt az utókornak. Itt nyugodhatna

Jan Thomas:
Zrínyi Miklós
féralakos képmása,
1662-1663

a hadvezér, akinek halála után lelki üdvéért szentmiséket celebráltak Bécsben, Münchenben, Párizsban, Madridban és Rómában. A Zrínyiek síremlékei darabokra hullottak, többek között a 18. században megújított kolostor falába is beépítették. Mindezek ellenére emléküek nem tűnt el teljesen. Talán a sors akarata, hogy nem adatott meg számukra a közös sírban talált örök békeesség. A mauzóleum a koporsókkal, szarkofágokkal nyomtalanul eltűnt. Így csupán áhítattal tekinthetünk a szebb és dicsőbb jövőről álmódó kápolnára. Azon a földön lépkedünk, amely befogadta és őrzi a Zrínyiek áldott porait. Úgy, ahogyan azt Zrínyi Miklós remélte: „testünk mint föld, nem kíván mást, mint visszatérni saját eleméhez”.

2014 ősze. Az *arckép* látható a Magyar Nemzeti Galéria *Költő, hadvezér, államférfi: Zrínyi Miklós (1620-1664)* című kiállításán. A portré létezését majd egy évszázada feltételezte a művészettörténet-tudomány. Amint az ismeretes, a hadvezér menyee – Zrínyi Ádám felesége – egy cseh főúrral köttetett második házasságába a vagyon egy részét magával vitte. A történelmi család művészetpártolásának emlékeiből általában a Csehországba került darabok maradtak fenn, illetve azok, amelyek pártoló szerzetesrendeknél örökítették meg a donátort. A szóban forgó arcmást a 20. század elején a roudnicei Lobkowicz-gyűjtemény katalógusában tették közzé. Fényképes dokumentáció nem került a hazai gyűjteményekbe. Ez érvényes a Zrínyi család további három tagjáról készült festményekre is. A kiállításon: *Bécsben működő udvari festő: Zrínyi Ádám egész alakos gyermekkori képmása, 1670 körül, Cornelis Sustermansnak tulajdonítva: Löbl Mária Zsófia portréja, 1648, Ismeretlen mester: Zrínyi Ádám (?) egész alakos gyermekkori képmása, 17. század utolsó harmada*. Eltelt több évtized, amikor a Zrínyi ikonográfia születése során ismét előtérbe kerültek a művek, így a Zrínyi Miklós portré is.

Érdekes fordulat fedte föl a mű és alkotó összekapcsolását. Egy, a hadvezért ábrázoló portrémetszet 1664-ből, Gerard Bouttats: *Zrínyi Miklós mellképe*. Szignatúrájából megtudható, hogy Zrínyi Miklósnak volt egy Jan Thomas által festett port-

réja. Ezt követte a metszet. A festett képmást nem ismertük mindaddig, míg az 1990-es években Cennerné Wilhelmb Gizella nem talált rá egy csehországi kastélyban.

Jan Thomas (1617-1678) németalföldi művész, akit a művészettörténet-íráss Rubens utolsó tanítványának nevez. Külföldi utazásai után Bécsben telepedett le, és közel két évtizeden át I. Lipót udvarában dolgozott. Itt készült az a kisméretű portrészorozata, amelyet az udvar nagyszabású ünnepségein, színjátékain kosztümökben fellépő előkelőségekről, köztük a császárról és feleségéről, Margarita Teresáról festett. A magyar arisztokraták megbízásából megörökített portrék művészetének egy másik arcát mutatják.

1662-1663 körül Zrínyi Miklós már kora legismertebb magyar katonája és politikusa volt. A török elleni hadisikereit egész sor német, olasz, francia, angol és latin feliratú metszetábrázolás hirdette. Az egyik legismertebb a Jacob von Sandrart kiadásában napvilágot látott *Zrínyi Miklós lovasportréja*. Zrínyi reprezentatív arcképe elkészítéséhez keresett és talált festőt, a birtokaihoz közel eső Bécsben. Jan Thomas félalakos képmása kisszámú megmaradt arcképeinek egyike. A formai letisztultság és a művész több kompozícióján is megfigyelhető monumentalitás-igény követi a rubensi hagyományokat. Tárgyilagos, ugyanakkor reprezentatív. Alakbeállításában nincs semmiféle mesterkéeltség, az ábrázolt rangjára csupán az előkelő öltözék és a hadvezéri buzogány utal. Alkotója a mélyvörös viseletbe öltözött költő-hadvezért sötét háttér elé állította, s ezzel minden figyelmet a világosban tartott arcra, s az eleven tekintetre irányított. Zrínyi vonásai karakteresen, markánsan jelennek meg a vásznon. A festmény finoman és gazdagon árnyalt, s az a művészi megoldás, hogy Jan Thomas feltűnően kevés színt használt, önmagában is komolyságot és emelkedettséget ad a műnek. Az ábrázolt emberi nagysága és a róla készült képmás művészi kvalitásban tökéletes harmóniában vannak egymással. Ezen túlmenően – az ősgalériák darabjaitól eltérően – egyfajta személyesség, benső kisugárzás járja át a képet.

Adatok, dokumentumok szerint mind Esterházy Pál, mind Nádasdy Ferenc Jan Thomas mecénásai közé tartoztak. A 17. századi magyar arisztokrácia tevékenységében jól ismert, hogy a legjelentősebb családok egy-egy jobb minőségű művészt kézről kézre adva, többen is foglalkoztattak. Jan Thomas bécsi működése révén a Rubens-kör festői nyelve és látásmódja közvetlenül gazdagította a magyarországi művészet történetét. Nagyobb lélegzetű mitológiai és vallásos munkáin Rubens késői tájképeinek örökségét vitte tovább. Ezt tanúsítják a Fraknó várát és Léka plébániatemplomát díszítő alkotásai. Meglátásom szerint Zrínyi Miklós rendkívüli személyisége mély benyomást tehetett a portré festőjére. Későbbi kompozícióin arcvonásait véljük felismerni: *Szent Sebestyén* Léka plébániatemplomában vagy a *Nagy Sándor és Diogenész találkozása* című képen a nagyszombati Brukenthal Múzeumban.

(Jan Thomas: *Zrínyi Miklós félalakos képmása*, 1662-1663 származástörténetéhez Buzási Enikő, Cennerné Wilhelmb Gizella, Galavics Géza és Tátrai Júlia vonatkozó publikációit hívtam segítségül.)

2015 telén Velázquez kiállítás a bécsi Kunsthistorisches Museumban. Lebilincselő, hiteles múzeumi szemlélettel felépítve, megrendezve. Furcsa, de manapság ez erénynek számít. Világszerte, így hazánkban is egyre szaporodnak a különféle látványelemekkel, „extrákkal” megbolygatott kiállítások. Ilyenkor szinte nem is a műtárgyaké a főszerep. Elterelődik róluk a figyelem egy különböző médiumokkal és médiumokra irányított látványvilágba. Hang- és fényeffektusok, „korhű” tapéták zavaró határozottsággal kikövetelik, hogy hogyan és milyennek lássuk a műtárgyakat. A bécsi kiállítás

esetében Velázquez és néhány elsőrangú kortárs alkotó képe dominál, amelyek saját művészeti erejükkel avatnak be titkaikba. A spanyol mester ecsetje nyomán testet öltenek a Habsburg-ház spanyol ágának ismert alakjai. Köztük infánsok és infánsnők is. A festő több változatban, pompás öltözékekben örökítette meg a gyermek infánsnő Margarita Teresát. Ő I. Lipót magyar és cseh király, majd német-római császár első felesége. Habsburg Mária Anna és IV. Fülöp spanyol király leánya.

A múzeum egyik kis oldaltermében különös kép hívja föl magára a figyelmet. Jan Thomas: *Ünnepi lakoma* című, fára festett képe, 1666-os datálással. A kép témája I. Lipót és Margarita Teresa esküvői ünnepe és annak asztaltársasága. A gondos aprólékossággal készült mű festőileg is élvezetesen érzékelteti a feltálatl étkek bőségét. Mindenképpen szokatlan kompozíció. Jan Thomas oeuvre-jében talán társtalán. A meghívott előkelőségek mintha színházi kosztümben ünnepelnék a nagy eseményt. A mozgalmas kép alkotója csaknem minden egyes figurának karaktert adott, olykor szinte a humor jegyeivel. A kontrasztos ellenfény alkalmazása hatásosan emeli ki a vonásokat. Itt jelentkezik Jan Thomas, az udvari festő. Vagy ahogyan a helyi ismertető megjegyzi, az „udvari fotográfus”. Ugyanaz a művész, aki három évvel korábban a modell rangjához méltó képet festett Zrínyi Miklósról.

Írásom szubjektív mozaik. Tűnődés-töredékek a magyarok tudatában mélyen élő Zrínyi Miklós halálának tavalyi évfordulója alkalmából.

2015 februárjában

